

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2014 – Volume 23, Issue 1, pp. 33–52
URN:NBN:NL:UI:10-1-116071

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation
with Utrecht University of

Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

onderzoeksinteresses zijn: evaluatieonderzoek,
structureel sociaal werk, theorieën in en over het
sociaal werk, welzijn en zorg.

Correspondence to: Koen Hermans, Parkstraat 45,
3000 Leuven, Belgium

E-mail: koen.hermans@soc.kuleuven.be

Received: 15 June 2013

Accepted: 15 January 2014

Category: Theory

Prof. dr. Koen Hermans is werkzaam bij het Centrum
voor sociologisch onderzoek en LUCAS, Centrum
voor zorgonderzoek en consultancy, KU Leuven. Zijn

METHODIEKONTWIKKELING, EVALUATIEONDERZOEK EN DE BODY OF KNOWLEDGE VAN HET SOCIAAL WERK

KOEN HERMANS

ABSTRACT

Method-development, evaluation research and the body of knowledge of social work

During the last ten years, a revival of the debate concerning the body of knowledge can be observed. During the same period, evidence-based practice caused a lot of resistance inside the social work profession. In this paper, we develop a broad view on evidence-based practice based on the discipline of evaluation research which acknowledges the complexity of the concept of effectiveness. In such a broad view, the first step is to develop and to describe the program theory of social interventions, which consists of the theory of action and the theory of change. We propose two methods to describe social interventions. In addition, we describe three modes to take

into account the complexity of social interventions: (1) viable validity, (2) describing the interaction between the social intervention and the social context and (3) a multi-stakeholder approach paying special attention to the “silent voices”.

Keywords

Theory of change, evaluation research, evidence-based practice, body of knowledge

SAMENVATTING

Methodiekontwikkeling, evaluatieonderzoek en de body of knowledge van het sociaal werk

De afgelopen tien jaar leefde het debat over de kennisbasis van het sociaal werk op en zorgde de opkomst van evidence-based practice voor heel wat discussie en polarisering binnen het sociaal werk. In deze bijdrage vertrekken we van een ruime benadering van evidence-based practice die oog heeft voor de complexiteit van het effectiviteitsvraagstuk. We beargumenteren dat het expliciteren en theoretisch onderbouwen van interventies een mogelijkheid biedt om die kennisbasis van het sociaal werk beter in beeld te brengen. Deze interventie- of programmatheorie bestaat uit twee onderdelen: de handelingstheorie en de veranderingstheorie. We stellen twee methoden voor om interventies te expliciteren en theoretisch te onderbouwen. We schuiven daarnaast drie manieren naar voren om voldoende oog te hebben voor de complexiteit van sociale interventies: (1) praktische geldigheid, (2) het expliciteren van de interactie tussen interventie en context en (3) een multi-stakeholderbenadering met bijzondere aandacht voor de “silent voices”.

Trefwoorden

Veranderingstheorie, evaluatieonderzoek, evidence-based practice, kennisbasis

INTRODUCTIE

De afgelopen tien jaar stellen we een (her)opleving van het debat over de kennisbasis van het sociaal werk vast. Dit is, zeker internationaal gezien, verre van een nieuw debat. Zo wees Abraham Flexner (2001) in 1915 in zijn befaamde lezing *Is social work a profession?* reeds op het (veronderstelde) probleem van een gebrekkige kennisbasis. In diezelfde periode zorgde de opkomst van het paradigma van evidence-based practice voor heel wat discussie en polarisering binnen het sociaal werk. Evidence-based practice als benadering zou niet bruikbaar zijn, omdat

de complexiteit van het effectiviteitsvraagstuk gereduceerd werd tot de vraag “wat werkt”. In deze bijdrage vertrekken we van een ruime benadering van evidence-based practice die oog heeft voor de complexiteit van het effectiviteitsvraagstuk. We beargumenteren dat het expliciteren en theoretisch onderbouwen van interventies een mogelijkheid biedt om die kennisbasis van het sociaal werk beter in beeld te brengen. We baseren ons hiervoor op inzichten uit de discipline van het evaluatieonderzoek. We stellen twee methoden voor om interventies te expliciteren en theoretisch te onderbouwen. Hierbij moet voldoende aandacht gaan naar de complexiteit van sociale interventies. We schuiven drie manieren naar voren om dit te doen: (1) praktische geldigheid als toetscriterium, (2) expliciteren van de interactie tussen interventie en context en (3) een multi-stakeholderbenadering met bijzondere aandacht voor de “silent voices”.

EVIDENCE-BASED PRACTICE GECONTEXTUALISEERD

De afgelopen tien jaar is het EBP-paradigma ook doorgedrongen tot het sociaal werk. Oorspronkelijk is het ontstaan binnen de gezondheidszorg als reactie op het feit dat te veel medici zich onvoldoende zouden baseren op het beschikbaar wetenschappelijk onderzoek bij de keuze voor de behandeling van de patiënt. Hierdoor werden te vaak behandelingen toegepast die niet het gewenste resultaat zouden opleveren. Hier bepleiten we een verruiming van het medisch model, maar nemen we wel de prioritaire aandacht voor de methodiek of interventie over.

Verruiming van het medische model

Typisch voor evidence-based medicine is dat enkel resultaten op basis van randomised controlled trials (RCT) als afdoend wetenschappelijk bewijs worden erkend. Indien uit het onderzoek blijkt dat de behandeling werkt, dan wordt deze geprotocolleerd. Protocols beschrijven hoe de arts dient te handelen bij het toepassen van de behandeling. De reden hiervoor is dat de behandeling zo nauwkeurig mogelijk toegepast moet worden. Wanneer de arts ervan afwijkt, is er geen zekerheid meer dat het gewenste effect wel degelijk gaat optreden. In vaktermen heet dit het garanderen van de behandelingsintegriteit. Nu is het altijd mogelijk dat er iets misloopt in een onderzoeksproject. De toevallige toewijzing is niet goed verlopen, de meting na de behandeling is te vroeg of te laat gebeurd, de interventie is niet voldoende gestandaardiseerd, etcetera. Net omdat het mogelijk is dat om de één of andere reden de kwaliteit van één specifiek onderzoeksproject beperkt kan worden, wordt er binnen deze strekking op aangedrongen om de effectiviteit van een bepaalde behandeling nooit te baseren op één onderzoek. Een systematische review van het bestaand onderzoek is daarom aangewezen. “Systematisch” wijst op het feit dat in

elke fase van de review van de literatuur transparantie en reproduceerbaarheid wordt nagestreefd: (1) het zoeken van de literatuur, (2) het selecteren van de relevante artikels op basis van de onderzoeksmethode, de kenmerken van de doelgroep en de interventie en (3) het beoordelen van de resultaten van de geselecteerde artikels. Er wordt zoveel mogelijk homogeniteit nagestreefd wat betreft Populatie, Interventie, onderzoeksdesign ("Study method") en resultaten ("Outcomes") (de zogenaamde PISO-criteria). De stringente afbakening van de PISO-criteria zorgt ervoor dat heel wat studies niet meegenomen worden in de uiteindelijke review, omdat ze ofwel te weinig gedetailleerde informatie bevatten ofwel omdat de doelgroep, interventie of studiemethode niet aan de vooropgestelde criteria voldoen. Men wil de interne geldigheid (relatie tussen oorzaak en gevolg) zo groot mogelijk maken, maar dit zorgt er tegelijkertijd voor dat de externe validiteit of veralgemeenbaarheid discutabel wordt.

De essentiële vraag is of dit model overgebracht kan worden naar andere sectoren zoals jeugdhulp, armoedebestrijding, samenlevingsopbouw, sociaal-cultureel werk en geestelijke gezondheidszorg. In de eerste plaats is een RCT-design niet altijd mogelijk. Zo is het verre van eenvoudig om de context van een interventie voldoende onder controle te houden. Zo kan het zijn dat "storende" contextkenmerken de effectiviteit van de interventie bevorderen of afzwakken, of nog, net een wezenlijk onderdeel uitmaken van de interventie. Zo hangen bijvoorbeeld de resultaten van arbeidsreïntegratie niet enkel af van de begeleidingsvorm die wordt geboden, maar tevens van de beschikbaarheid van jobs op de arbeidsmarkt, van de mobiliteitsopties van een werkloze, de beschikbaarheid van kinderopvang, et cetera. Ook is het niet altijd mogelijk of ethisch verdedigbaar om een experimentele situatie en controlesituatie op te zetten voor het evalueren van interventies. Kan een sociaal werker bijvoorbeeld in een situatie van schulden beslissen om niets te doen en de schuldenaanwas te laten gebeuren? Ten derde zijn er voor een aantal interventies onvoldoende gevalideerde meetinstrumenten voorhanden op basis waarvan de effecten gemeten kunnen worden of is er nog geen wetenschappelijke consensus over welk instrument het meest valide is. Hoe meet men bijvoorbeeld de toename van sociaal kapitaal en sociale cohesie in een wijk of buurt? Maar betekent dit nu dat het sociaal werk EBP zomaar achter zich moet laten?

Zelf maakten we eerder een onderscheid tussen een ruime en een enge benadering van evidence-based practice (Hermans, 2005). De enge medische invulling vertrekt van een uitgesproken positivistische wetenschapopvatting. Er is weinig aandacht voor de specificiteit en eigenheid van sociale interventies die niet altijd even gemakkelijk te standaardiseren zijn. Sociaal werkers worden binnen dit paradigma herleid tot de uitvoerder van procedurele richtlijnen en protocols die zijn afgeleid van wetenschappelijke kennis. Er wordt van uitgegaan dat deze richtlijnen in elke

situatie toepasbaar zijn, dat ze in elke situatie de praktijkwerker de juiste oplossing bieden en dat de invloed van de context van de sociale interventie onder controle kan gehouden worden. De ruime benadering van EBP bevestigt het belang van het effectiviteitsdenken in het sociaal werk, maar trekt het begrip “effectiviteit” wel open. Wetenschapsfilosofisch sluit de ruime benadering aan bij het kritisch realisme van Pawson (2006). Bijzondere aandacht gaat hierbij enerzijds naar de interactie tussen de interventie en de context waarin de interventie wordt toegepast en anderzijds naar de rol van de achterliggende theoretische mechanismen die ervoor zorgen dat een interventie werkt. Die theoretische mechanismen zijn niet echt observeerbaar, maar zorgen er wel voor dat het werkt. In het klassieke EBP-paradigma gaat er minder aandacht naar die achterliggende theorieën. Men verwijt studies binnen dit paradigma dan ook dat de “black box” van de interventie gesloten blijft en dat er dus te weinig aandacht gaat naar de vraag wat er nu precies voor zorgt dat een interventie werkt. Deze ruime benadering gaat uit van de premisse dat effectiviteit afhankelijk is van een veelheid van factoren die zich op verschillende niveaus bevinden: de doelgroep, de methodiek, de sociaal werker, de interne organisatiecultuur, het netwerk waarbinnen de organisatie functioneert, de wijze waarop de overheid het sociaal werk aanstuurt, de rol van de verwijzer die de cliënt naar de betreffende dienst doorverwijst en de verwachtingen vanuit de samenleving.

Figuur 1 toont aan dat een breed spectrum van elementen de “contexteffectiviteit” bepaalt. Het laat ook toe om de discussie te overstijgen tussen het kamp dat het geprotocolleerd handelen bepleit en louter de focus legt op de methodiek en het kamp dat de competenties en de intuïtie van de hulpverlener als zaligmakend beschouwt. Het eerste kamp sluit aan bij wat wij de enge benadering noemen van evidence-based practice. In het sterrenmodel krijgen ook de competenties van de sociaal werkers een vooraanstaande plaats, maar het is slechts één van de werkzame factoren.

Wat werkt? Wie werkt? In welke context werkt het?

Ondertussen is er heel wat onderzoek voorhanden naar welke competenties bijdragen aan de effectiviteit. Vaak wordt dan verwezen naar “the common factors” oftewel de generieke factoren. Dit concept is afkomstig uit het onderzoek naar de effectiviteit van psychotherapie. Onder andere De Vries (2007) heeft dit debat binnengebracht in het Vlaamse en Nederlandse maatschappelijk werk. De generieke factoren die onder andere door Lambert en Barley (2001) in zijn systematische review over therapieën geïdentificeerd worden, zijn: de kwaliteit van relatie, een motiverende aanpak, goede afspraken tussen hulpvrager en hulpverlener, een goede structurering van interventie (heldere doelen en gefaseerde aanpak), een goede opleiding en goede werkomstandigheden (veiligheid, draaglijke caseload en kwaliteitsvolle ondersteuning vanuit voorziening), het aansluiten bij de

Figuur 1: Het sterrenmodel: een ruime benadering van effectief sociaal werk.

motivatie en de hulpvraag van de cliënt en het uitvoeren van de behandeling zoals vooropgesteld. Dit zijn generieke werkzame ingrediënten waarvan de effectiviteit bewezen is. Ze lijken op het eerste gezicht vanzelfsprekend, maar dit betekent verre van dat ze altijd in dezelfde mate gerealiseerd worden. De generieke factoren brengen de competenties van de hulpverlener dus op de voorgrond (Menger & Hermanns, 2009). Hij moet in staat zijn een goede relatie uit te bouwen met de cliënt, moet heldere doelen stellen en die op een gefaseerde wijze trachten te realiseren. Hieruit blijkt dat niet enkel de vraag "what works" belangrijk is, maar evenzeer "who works".

Van Yperen, Van der Steege, Addink en Boendermaker (2010) maakten een stand van zaken op over de algemeen en specifiek werkzame factoren, toegepast op de sector van de jeugdhulp op basis van de beschikbare reviews en meta-analyses. Volgens Lambert en Barley (2001) is het zo dat de gehanteerde methodiek slechts 15 procent van het resultaat uitmaakt en 30 procent van het effect toe te schrijven is aan de zogenaamde "common factors". Dit houdt in dat er zeker voldoende aandacht moet zijn voor deze algemene factoren en dat het belang van de specifieke methodiek best gerelativeerd wordt. Van Yperen *et al.* (2010) gaan resoluut in tegen deze stelling van Lambert en Barley (2001). In hun review stellen ze dat de gegevens van Lambert en

Barley (2001) gedateerd zijn en ook onzuiverheden en beperkingen inhouden. Minder belang hechten aan specifieke methodieken zou een onderschatting kunnen inhouden van de potentie van deze methodieken, net omdat ze een belangrijk vehikel vormen om zowel de algemeen werkzame factoren als de specifieke aanpak bij problemen vorm te geven. Ze verpakken niet alleen technieken die een verbeterde werking kunnen hebben op het niveau van de algemeen werkzame factoren. Ze verpakken ook de kennis en ervaring met betrekking tot specifieke handelingsaanwijzingen (do's and don'ts) bij bepaalde problemen en hulpvragen. Van Yperen *et al.* (2010) zijn daarom van mening dat de potentie van specifieke methoden nog meer onderzocht dient te worden.

Ook al levert het onderzoek een wezenlijke bijdrage met betrekking tot de generieke factoren en de specifieke methodieken, deze kunnen nooit volledig geïsoleerd worden van de context waarin sociaal werkers opereren. Dit zorgt voor een bijzonder complexe interactie tussen al die factoren die we in het sterrenmodel identificeren en bemoeilijkt de transfereerbaarheid van conclusies uit de ene studie naar een andere context. Of zoals Bhattacharyya, Reeves en Zwarenstein (2009, p. 499) betogen: "However, the interaction of the individual provider and patient psychology, the practice environment, and the broader system are so complex that it is hard to assess the applicability of studies conducted in one setting to a different context". Aangezien we in deze bijdrage de link willen leggen tussen het effectiviteitsvraagstuk en de kennisbasis van het sociaal werk, opteren we ervoor om, in navolging van Van Yperen *et al.* (2010), specifieke methodieken als vertrekpunt te gebruiken.

METHODIEKEN EN INTERVENTIES

De ruime benadering van evidence-based practice streeft er naar om aan de hand van aangepaste onderzoeksdesigns de opbrengsten van sociale interventies in kaart te brengen. Maar wat bedoelen we nu precies met interventies of methodieken? In het sociaal werk in Vlaanderen maar ook in Nederland heerst er nogal wat spraakverwarring omtrent begrippen als methode, methodiek, praktijktheorie en interventie. Grofweg kunnen we een onderscheid maken tussen generieke methodieken en specifieke interventies.

Generieke methodieken

We laten eerst drie verschillende visies aan bod die elk een eigen definitie van methodiek/methode/praktijktheorie naar voren schuiven, komende uit de VS, Vlaanderen en Groot-Brittannië. In de Amerikaanse literatuur is terug te vinden dat zich vanaf de jaren dertig drie methoden

aftekenen in het sociaal werk: case work, group work en community work of community organisation (Specht & Courtney, 1994). Het toonaangevende Younghusband Report uit 1959 omschreef dezelfde drie methoden voor Britse sociaal werkers. Verzelen (2005) hanteert deze Angelsaksische indeling om een historisch overzicht te geven van de ontwikkeling van Vlaamse praktijkmodellen. De definitie van methode wordt hier gekoppeld aan het niveau waarop de sociaal werker interveeiert (individu of huishouden, groep, buurt of gemeenschap).

Hidalgo en Baert (1986, p. 1) ontwikkelden meer dan 25 jaar geleden een Vlaamse definitie voor methodiek: "een min of meer samenhangend geheel van: een mens- en maatschappijvisie, een wijze van rechtvaardiging van deze visie, doelstellingen, methoden of middelen en resultaten van (wetenschappelijk) onderzoek op voornoemde gebieden". Methodiek krijgt hier dus een ruimere invulling en is geworteld in een mens- en maatschappijvisie. Een methodiek benoemt doelstellingen en wijst op de methoden en middelen die nodig zijn om die doelen te bereiken. Daarbij wordt er voortgebouwd op inzichten uit wetenschappelijk onderzoek. Methoden worden binnen deze definitie beschouwd als een onderdeel van een methodiek en verwijzen naar de specifieke acties, activiteiten en instrumenten die sociaal werkers inzetten om doelstellingen te bereiken (Baert & Ketelslegers, 2002).

Een Britse definitie van methodiek vinden we terug bij Payne (2005), die de term "praktijktheorie" gebruikt en dat we als synoniem voor "methodiek" kunnen beschouwen. Hij onderscheidt drie types van theorieën die in het sociaal werk voorkomen: (1) "theories of what social work is", (2) "theories of how to do social work" en (3) "theories of the client world". Praktijktheorieën of methodieken zijn in de visie van Payne theorieën die beschrijven hoe je sociaal werk verricht of hoe het vorm krijgt in de praktijk. In ideale termen beschikt elke praktijktheorie volgens Payne over drie componenten: een perspectief, een handelingsmodel en een verklarende theorie. Modellen beschrijven in algemene termen en op een gestructureerde wijze hoe te handelen als sociaal werker. Een perspectief is de achterliggende mens- en maatschappijvisie. De verklarende theorie geeft aan waarom een bepaalde handeling of activiteit leidt tot specifieke resultaten. Praktijktheorieën kennen een formele en informele variant. In geval van een formele variant zijn de praktijktheorie en de drie onderdelen hiervan geëxpliciteerd en beschreven. Ze hebben het onderwerp uitgemaakt van debat binnen de beroepsgroep en mogelijks ook de academische wereld. Informele theorieën zijn vaak niet uitgeschreven en ontstaan op basis van praktijkervaring.

De drie behandelde definities brengen een aantal eerste vaststellingen in beeld. In de eerste plaats blijkt dat een methodiek ruimer is dan een specifieke methode. Een methodiek verwijst

volgens Hidalgo en Baert (1986) en Payne (2005) niet alleen naar een methode, maar evenzeer naar een mens- en maatschappijvisie, naar vooropgestelde doelstellingen die worden nagestreefd door het handelen en mogelijks ook naar de resultaten die toegeschreven kunnen worden aan de uitvoering van de methodiek. Bij voorkeur is er ook een verklarende theorie voorhanden die aangeeft waarom bepaalde acties tot bepaalde resultaten leiden (de zogenaamde “theoretische mechanismen” in de terminologie van Pawson (2006). Ten tweede valt het op dat deze definities zwijgen over de specifieke focus, doelgroep of de problematiek waarop de methodiek wil ingrijpen. Hoogstens wordt er een onderscheid gemaakt in interventieniveau (bijvoorbeeld de Angelsaksische indeling in drie interventies van sociaal werk). We benoemen ze daarom als generieke methodieken.

Specifieke interventies of methodieken

Naast deze generieke methodieken kennen we in Vlaanderen ook een aantal specifieke interventies die gelinkt kunnen worden aan een specifieke problematiek of situatie. Denken we bijvoorbeeld aan de methodiek van preventieve woonbegeleiding om uithuiszetting te vermijden, intensief pedagogische thuishulp in geval van een problematische opvoedingssituatie, de begeleide terugkeer vanuit het vluchthuis. Het NJI en Movisie hebben de afgelopen jaren heel wat ingezet op kennisopbouw rond het expliciteren en ontwikkelen van specifieke interventies.

De term “jeugdinterventie”, zoals die door het NJI wordt gebruikt, is een verzamelnaam voor programma’s, projecten, trainingsmethoden, behandel- en begeleidingsvormen, sancties, et cetera (Foolen, Van der Steege, De Lange, De Graaf & Prinsen, 2011). Het gaat om een aanpak die gericht is op de vermindering, de compensatie of het draaglijk maken van een risico of een probleem in de ontwikkeling van een jeugdige dat een gezonde, evenwichtige uitgroei tot volwassenheid (mogelijk) belemmert en die bestemd is voor een doelgroep die wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van één of meer van deze risico’s of problemen. Essentiële componenten van een interventie zijn volgens het NJI (Foolen *et al.*, 2011): (1) probleem, doelgroep en doelstelling, (2) opbouw van de interventie (fasering, beschrijving van sessies), (3) inhoud van de methodiek (technieken, middelen, activiteiten, ingedeeld naar fase), (4) theoretisch onderbouwing (visie, uitgangspunten, theoretische achtergrond), (5) randvoorwaarden voor de uitvoering en (6) beschikbare literatuur. Deze interventies worden opgenomen in een databank “Effectieve interventies” die is opgebouwd aan de hand van de effectladder van Veerman en Van Yperen (2006). Hoe hoger op de ladder, hoe overtuigender de effectiviteit van de interventie is

aangetoond. De positie op de ladder wordt bepaald door het gehanteerde onderzoeksdesign. Deze ladder bouwt voort op het hiërarchisch model van bewijsvoering.

Movisie is bij de opstart van hun project "Effectieve interventies in de sociale sector" vertrokken van een ruimere benadering van interventies (Rensen, Van der Kooij, Booijink, Van der Zwet & Verduin, 2009). Het vertrekpunt vormde oorspronkelijk het begrip "methode". Onder een methode verstaat men "een systematische manier van handelen om een doel te bereiken" (Movisie, 2012). Een methode is onderbouwd wanneer duidelijk is wat het doel is en met welke middelen dit doel bereikt wordt. In hun "position paper" verwerpen Rensen *et al.* (2009) niet het traditionele RCT-onderzoek om de werkzaamheid van interventies aan te tonen, maar bepleiten ze de zoektocht naar "passend" bewijs. In hun project willen ze dan ook op zoek gaan naar vernieuwende evaluatiemethodologieën en -designs, zeker in die gevallen waarin het werken met een RCT-design erg moeilijk of onmogelijk is. Ondertussen heeft Movisie ook een databank "Effectieve interventies" gelanceerd. Interventies kunnen enkel opgenomen worden indien ze op een systematische wijze beschreven worden aan de hand van een uniform sjabloon. Dit sjabloon vertoont opvallend veel gelijkenissen met het NJI-model (Movisie, 2012): (1) beschrijving methode in termen van doel(en), doelgroep, aanpak, (2) onderbouwing, achterliggende visie en theoretische achtergrond, (3) onderzoek naar praktijkervaringen, (4) effectonderzoek en (5) samenvatting werkzame factoren.

In vergelijking met het NJI-model geeft Movisie een meer evenwaardige plaats voor onderzoek naar praktijkervaringen. Mogelijke onderzoeksmethoden hiervoor zijn volgens Movisie: (proces) evaluaties, kwalitatief onderzoek, behoeftepeilingen, tevredenheidsmetingen, schriftelijke enquêtes, praktijkverslagen, focusgroepen, paneldiscussies en literatuuronderzoek. Met betrekking tot effectonderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen direct en indirect effectonderzoek. Direct effectonderzoek verwijst naar effectevaluaties die zijn uitgevoerd naar de beschreven interventie, indirecte naar soortgelijke interventies in Nederland of in het buitenland. Indien die niet voorhanden zijn, dan moet dit vermeld worden. Opvallend is ook dat zij bijzondere aandacht vragen voor de werkzame factoren.

In tegenstelling tot de generieke methodieken focussen specifieke interventies op afgelijnde problematieken of situaties. De achterliggende logica is dat specifieke problemen of situaties het best gebaat zijn met specifiek hiervoor ontwikkelde interventies. De generieke methodieken die we in de vorige paragraaf onderscheidden, kunnen wel gebruikt worden bij de onderbouwing van de interventie, maar volstaan niet om de specifieke aanpak uit te kristalliseren.

EEN BLIK OP EVALUATIEONDERZOEK

De voorgaande paragraaf wijst op de verschillende kampen die er te onderscheiden zijn in het debat over de definiëring van methodieken en over de al dan niet noodzakelijk geachte afbakening van methodieken (de generalisten versus de specialisten). In Nederland kozen Movisie en NJI voor een specifieke invulling van interventie. Een blik op enkele toonaangevende auteurs binnen het domein van het evaluatie-onderzoek maakt duidelijk waar ze hun mosterd haalden. We denken hierbij in de eerste plaats aan Chen (2005), maar ook aan Rossi, Lipsey en Freeman (2004).

Een heldere definitie van methodiek/programma als uitgangspunt

Chen (2005, p. 3) is één van de wereldautoriteiten op het terrein van het evalueren van programma's die we kunnen linken met het concept "methodiek". Programma's krijgen binnen zijn benadering een ruime invulling en verwijzen naar "organized efforts to enhance wellbeing" op de terreinen van gezondheidspromotie, onderwijs, criminaliteitsbestrijding, armoede en welzijn. Het gaat dus om het geheel van inspanningen en acties om het welzijn te bevorderen. Zo'n programma heeft steeds een onderliggende "theorie" (Chen, 2005, p. 7). Chen omschrijft zo'n "programmatheorie" als "the stakeholders' implicit and explicit assumptions on what actions are required to solve a problem and why the problem will respond to the actions". Deze onderliggende programmatheorie bestaat uit twee onderdelen: (1) een handelingstheorie ("theory of action"), of een geheel van acties die volgens de stakeholders nodig zijn om een probleem op te lossen of een doel te bereiken en (2) een verklarende theorie ("theory of change") die aangeeft waarom die handelingen leiden tot de gewenste gevolgen (Rogers, 2008). Het eerste type theorie verwijst naar de hoe-vraag, het tweede type naar de waarom-vraag. Het betreft de achterliggende theoretische mechanismen die zorgen dat bepaalde handelingen leiden tot het gewenste resultaat. Een methodiek is dus niet enkel een handelingsplan, maar expliciteert ook welke mechanismen ervoor zorgen dat het plan tot het gewenste resultaat leidt. Deze achterliggende mechanismen zijn niet altijd even gemakkelijk te observeren, maar zijn wel noodzakelijk om te begrijpen wat er gebeurt (zie ook Pawson, 2006). Te vaak ligt het accent op de handelingstheorie en te weinig op de veranderingstheorie.

Opvallend in de definitie van Chen (2005) is dat hij enerzijds verwijst naar de rol van de stakeholders en anderzijds naar het feit dat zo'n programmatheorie impliciet of expliciet kan zijn. Betrokken stakeholders hebben dus veronderstellingen over hoe en waarom bepaalde

methodieken of programma's ingezet worden, hoe ze werken en waarom ze werken. Verschillende stakeholders hebben niet noodzakelijk dezelfde veronderstellingen. Hier ligt een belangrijk onderzoeksterrein: hoe kijken verschillende actoren naar de doelstellingen, het handelen en de mechanismen achter het handelen? Welke handelings- en veranderingstheorie hanteren deze actoren?

Link het evaluatiedesign met de ontwikkelingsfase

De volgende vraag is dan hoe zulke methodieken of programma's het best geëvalueerd kunnen worden. Chen (2005, p. 3) definieert programma-evaluatie als: "the application of evaluation approaches, techniques and knowledge to systematically assess and improve the planning, implementation and effectiveness of programs". Deze definitie biedt heel wat overeenkomsten met de definitie van Rossi *et al.* (2004, p. 5): "Evaluation is the systematic application of social research procedures for assessing the conceptualization, design, implementation, and utility of social intervention programs". Evaluatieonderzoek krijgt hierbinnen een ruime invulling en verwijst naar onderzoek naar het design, de ontwikkeling, de implementatie en de effectiviteit van een programma. Of nog, evaluatieonderzoek vindt niet enkel plaats na de uitvoering van de interventie, maar kan ook een onderdeel vormen van de ontwikkeling ervan. Het is dus een misvatting om evaluatieonderzoek gelijk te stellen aan effectiviteitsonderzoek of experimenteel onderzoek (voor het Nederlandse taalgebied, zie ook Swanborn, 1999).

De centrale idee in het werk van Chen is dat het evaluatiedesign best gekozen wordt afhankelijk van de fase van ontwikkeling waarin het programma zich bevindt. Bij het design van een methodiek zal men bijvoorbeeld inzetten op een behoefteanalyse en het in kaart brengen van de verwachtingen van de verschillende stakeholders omtrent het programma (met bijzondere aandacht voor de handelingstheorie en de veranderingstheorie). Bij het design zal ook een inventaris gemaakt worden van de veranderingstheorie, oftewel de mechanismen die ervoor zorgen dat een interventie of een geheel van handelingen leidt tot het gewenste resultaat. In het geval dat de methodiek zich in de beginfase van implementatie bevindt, zal men een procesevaluatie verrichten om te bekijken of het programma, zoals initieel opgevat, ook aansluit bij de context waarin het geïmplementeerd wordt. Indien het programma voldoende geëxpliciteerd, geïmplementeerd en bijgestuurd is, is de tijd rijp om ook een onderzoeksdesign op te zetten dat toelaat om de (bedoelde en onbedoelde) effecten te meten. Het moge op basis hiervan duidelijk zijn dat effectonderzoek, op de klassieke manier, pas kan als het duidelijk is uit welke onderdelen het programma bestaat en hoe het wordt geïmplementeerd. Simpel uitgedrukt, men kan pas

evalueren, als men weet wat men evalueert. Het expliciteren, beschrijven en onderbouwen vormt dus de eerste en essentiële stap in het evaluatieproces. In de volgende paragraaf beschrijven we twee methoden om dit op een systematische wijze aan te pakken.

Top-down en bottom-up methoden om te expliciteren en te onderbouwen

De oorspronkelijke benadering van Chen gaat uit van een ideaaltypische, lineaire, aanpak van de ontwikkeling van interventies, vertrekkende van de designfase tot de evaluatiefase. Dit is echter niet altijd mogelijk in de realiteit. Ofwel wordt de interventie al toegepast, ofwel wordt ze overgenomen uit het buitenland, ofwel is geen theoretische onderbouw voorhanden. Naast het klassieke, lineaire model van programma- of methodiekontwikkeling zijn er dan ook andere onderzoekswegen in te slaan die het mogelijk maken om de programmatheorie te expliciteren en te beschrijven.

De eerste benoemen we als de top-down benadering. Deze bestaat erin om op een systematische wijze de bestaande binnen- en buitenlandse literatuur te onderzoeken om in functie van een bepaalde vraagstelling, problematiek, doelgroep of situatieanalyse het beschikbaar wetenschappelijk onderzoek op te sporen, te screenen en te analyseren. Een systematische review brengt bestaand onderzoek over een bepaalde interventie en/of de implementatie ervan samen en trekt op basis daarvan een conclusie over de effectiviteit van die interventie en hoe de implementatie het best dient te verlopen. Traditionele systematische reviews volgen doelbewust een strikte methodologie. Hierbij wordt vertrokken van het PISO-criterium (zie eerder). Hoe sterker deze vier onderdelen worden afgebakend, hoe strenger de selectie van studies is. Vooral met betrekking tot het studiedesign pleit de ene groep voor strenge criteria (bijvoorbeeld enkel RCT of enkel heel sterk afgebakende cliëntengroepen van een bepaalde leeftijd, met slechts één aandoening, etcetera). In geval van strenge criteria worden in de eerste plaats enkel RCT geselecteerd. Maar, zoals eerder al werd aangegeven, zijn hieraan nadelen verbonden. Er wordt weinig rekening gehouden met de complexiteit van sociale interventies en de onderliggende mechanismen, de "black box" van de interventie blijft mogelijks gesloten. Bovendien dreigt er een exclusieve focus te liggen op interne validiteit (oftewel de causale relatie tussen oorzaak en gevolg, tussen interventie en effect), terwijl de externe validiteit of veralgemeenbaarheid naar andere contexten buiten beeld blijft. Ook is het zo dat er voor heel wat sociale interventies geen RCT voorhanden zijn. Kenmerkend voor de top-down benadering is dat het bestaande binnen- en buitenlands onderzoek naar de implementatie, de effectiviteit en de randvoorwaarden op een

systematische wijze in kaart wordt gebracht en geanalyseerd. Op die manier wordt een bestaande interventie onderbouwd en getoetst aan het bestaande implementatie- en effectiviteitsonderzoek over deze interventie of gelijkaardige interventies.

In tegenstelling tot de top-down benadering die start van het bestaande empirisch onderzoek dat een indicatie geeft van de effectiviteit van de interventie, vertrekt de bottom-up benadering van de huidige praktijk. Op een systematische wijze wordt de gehanteerde methodiek(en) die sociaal werkers in een bepaalde sector of context inzetten, geëxpliciteerd en beschreven. Meestal worden hiervoor kwalitatieve onderzoeksmethoden zoals diepte-interviews of focusgroepen ingezet. In het sociaal werk is het concept “stille kennis” (Schön, 1983) populair. De bottom-up benadering bouwt voort op die traditie, maar voegt een extra element toe. Best worden hierbij ook methoden ingezet die op het handelen zelf focussen (bijvoorbeeld participerende observatie of handelingsregistratie) om te vermijden dat enkel het discours over het handelen wordt gecapteerd. Diepte-interviews en focusgroepen laten toe in kaart te brengen hoe praktijkwerkers spreken over hun handelen, maar dat betekent nog niet noodzakelijk dat dit volledig met hun handelen overeenstemt. Het doel van de “bottom-up” benadering is dus om de handelings- en veranderingstheorie in de taal van de praktijkwerkers zelf te vatten.

EXPLICITEREN MET OOG VOOR DE COMPLEXITEIT VAN SOCIALE INTERVENTIES

We betoogden in de vorige paragraaf dat het expliciteren, beschrijven en onderbouwen van methodieken/interventies een essentiële component is binnen de discipline van het evaluatieonderzoek. Dit kan het lineaire model volgen, maar kan ook vertrekken vanuit de bestaande praktijk en “top-down” of “bottom-up” de handelings- en veranderingstheorie verduidelijken. Maar dit kan enkel slagen mits er voldoende aandacht wordt besteed aan de complexiteit van sociale interventies. We schuiven drie manieren naar voren om dit te doen: (1) aandacht voor de praktische geldigheid, (2) expliciteren van de interactie tussen interventie en context en (3) een multi-stakeholderbenadering met bijzondere aandacht voor de “silent voices”.

Praktische geldigheid

In één van zijn recente publicaties houdt Chen (2010) een pleidooi om af te wijken van het lineaire model van methodiekontwikkeling. In plaats van het lineaire model van behoefteanalyse tot

effectevaluatie toe te passen, introduceert hij het begrip “viable validity” als toetssteen. Praktische geldigheid verwijst naar de vraag of een nieuwe interventie haalbaar, bruikbaar, praktisch is en of ze een meerwaarde betekent gezien de specifieke context waarin ze geïmplementeerd wordt. De stem van de stakeholders die de interventie toepassen, krijgt dus een veel voornamere rol. Praktische bruikbaarheid wordt vanaf het begin meegenomen in de methodiekontwikkeling en dus niet nadat een programma eerst ontwikkeld en vervolgens in onderzoekssettings op effectiviteit is getest. Opvallend is ook dat hij als onderdeel van “viable validity” een pleidooi houdt om aan de stakeholders vanaf het begin de vraag te stellen of zij het nut van de nieuwe interventie inzien en of zij verwachten dat dit effectief gaat zijn. Dit impliceert ook het doorbreken van het lineaire model van kennisproductie naar kennis toevoeging dat kenmerkend is voor de enge benadering van EBP. Stel bijvoorbeeld de introductie van een methodiek, zoals “wraparound care”, die vooral in het buitenland effectief blijkt te zijn. In plaats van die methodiek toe te passen, wordt eerst met de stakeholders bekeken of de methodiek haalbaar is, aan welke mogelijke randvoorwaarden eerst voldaan moet worden en of dit model wel toepasbaar is in de specifieke Nederlandse of Vlaamse context. Welke rol speelt bijvoorbeeld Bureau Jeugdzorg in Nederland of het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg in Vlaanderen en in welke mate speelt dit mee in de bruikbaarheid van de methodiek? Zo vereist de methodiek wraparound care in de jeugdhulp bijvoorbeeld dat de hulp zo snel mogelijk opgestart wordt, maar is dit haalbaar gezien de wachtlijsten in Vlaanderen? En als dan niet haalbaar is, wat moet er dan eerst gebeuren om de effectiviteit van de methodiek te garanderen?

De interactie tussen context en interventie

Funnel en Rogers (2011) maken een onderscheid tussen eenvoudige, gecompliceerde en complexe programma's. De eenvoudige causale modellen linken zij aan eenvoudige interventies. Ze erkennen tegelijkertijd dat heel wat programma's op de terreinen waarop sociaal werkers zich begeven, gecompliceerd zijn. Gecompliceerde programma's zijn programma's waarbij meerdere organisaties betrokken zijn en die aangepast moeten worden aan verschillende doelgroepen en omgevingen. Complexe interventies gaan nog een stap verder. Naast de veelheid aan betrokken organisaties, is het verloop van het programma deels onvoorspelbaar, omdat het programma voortdurend inspeelt op wijzigende omstandigheden en op de specifieke kenmerken van de context. Voorbeelden die Funnel en Rogers (2011) zelf noemen, zijn programma's die in het teken staan van het versterken van buurten en gemeenschappen. De invulling van zulke programma's hangt af van de krachten die in een buurt aanwezig zijn (= gecompliceerd) en van de wijze waarop de lokale omgeving inspraak krijgt in de vormgeving van het programma (= complex). Naast Funnel en

Rogers is er natuurlijk ook het “kritisch realisme” van Pawson, dat al vanaf de tweede helft van de jaren negentig wijst op de interactie tussen interventie, context, effecten en achterliggende mechanismen. Afhankelijk van de context waarin een interventie vorm krijgt, kunnen de effecten verschillen. Blom en Moren (2010) vertaalden de inzichten van Pawson (2006) naar het sociaal werk en spreken van de CAIMER-theory: “Context, Actors, Interventions, Mechanisms, Results”. Zij passen dit zelf toe op een effectiviteitsonderzoek naar een specifieke Zweedse voorziening die ambulante hulp biedt voor psychische problemen. Eén van de essentiële factoren is volgens de onderzoekers de wijze waarop de verwijzende instantie de cliënt motiveert om naar die voorziening te gaan. Niet enkel de specifieke interventie speelt dus een rol, maar ook de ruimere context.

In plaats van enkel te kijken naar de doelgroep, het probleem waarop de interventie focust, de wijze waarop de interventie vorm krijgt en de achterliggende theoretische mechanismen zoals het NJI en Movisie bepleiten, is er nood aan een benadering die de specifieke interactie tussen context en interventie in beeld brengt. Of nog, die de interactie tussen de verschillende factoren die een rol spelen in het effectiviteitsvraagstuk. Pawson (2006) en Blom en Moren (2010) geven dus onrechtstreeks kritiek op de wijze waarop Movisie en NJI op dit moment hun databanken met effectieve interventies ontwikkelen, omdat de context en de interactie tussen interventie en context te veel buiten beeld blijven. Bij het ontwikkelen, beschrijven en onderbouwen van de interventie moet er dus niet enkel oog zijn voor de handelings- en veranderingstheorie, maar ook voor de interactie tussen context en interventie.

“Silent voices” en een multi-stakeholderbenadering

De volgende vraag is of er een specifieke methodologische aanpak kan onderscheiden worden in het onderzoek naar het sociaal werk. Shaw (2007) maakte een review van het Britse onderzoek en houdt een pleidooi om dezelfde kwaliteitscriteria toe te passen op SW-onderzoek. Hij geeft aan dat het onderzoek wel in dienst moet staan van de missie van het sociaal werk en moet aansluiten bij de dominante waarden in het sociaal werk. Parton en Kirk (2009, p. 35) gaan een stap verder en wijzen op een typisch kenmerk van SW-onderzoek: “Whether research is qualitative, quantitative or mixed method in approach, the key issues relate to epistemological concerns and the priority to give voice to those who would otherwise be silent”. In tegenstelling tot ander sociaal-wetenschappelijk onderzoek moet SW-onderzoek vooral de ervaringen van gebruikers en doelgroepen als studiegebied en vertrekpunt beschouwen. Die “silent voices” zijn niet noodzakelijk de huidige gebruikers. Het kan evengoed gaan om personen die niet door sociaal werkers bereikt

worden, om personen die zogezegd hulp vermijden of weigeren, om personen die afhaken of die een conflict hebben met een sociaal werker of een instelling. Tegelijkertijd wijzen deze auteurs op het belang van de wijze waarop die "silent voices" in het onderzoek worden betrokken. Het is niet omdat ze betrokken worden dat dit sowieso aansluit bij de emancipatorische doelstellingen van het sociaal werk. Het hangt af van de wijze waarop ze betrokken worden. In sommige gevallen kan het bovendien net erg emancipatorisch zijn om hen niet te betrekken. Het belangrijkste is dat SW-onderzoek zich minstens moet buigen over de vraag hoe de "silent voices" betrokken kunnen worden, ook bijvoorbeeld om hun perspectief op de handelings- en veranderingstheorie in te brengen.

Bauer, Abma en Widdershoven (2010) gaan een stap verder. Ondertussen hebben ze in een aantal belangrijke peer-reviewed tijdschriften gepubliceerd over "responsieve evaluatie" als specifieke vorm van evaluatieonderzoek. In deze visie wordt evaluatie niet enkel gezien als het waarderen van een beleidsmaatregel op basis van vragen van beleidsmakers omtrent de opbrengsten en effectiviteit of op basis van de ervaringen van de "silent voices", maar als een zoekproces naar de betekenissen van hun praktijk, gezamenlijk met alle belanghebbenden. Hiervoor wordt een gestructureerd dialogisch proces opgezet waaraan zoveel mogelijk verschillende stakeholders participeren. Het proces bestaat uit twee fasen: (1) homogene dialooggroepen en (2) heterogene dialooggroepen. In eerste instantie worden dus stakeholders met een gemeenschappelijke achtergrond of functie rond de tafel samengebracht. Het doel is een reflectieproces op gang te brengen over de huidige praktijk, over de huidige manier van handelen en hoe interventies vorm krijgen. In tweede instantie komen (vertegenwoordigers uit) de verschillende homogene groepen samen om te komen tot een gedeelde betekenisgeving. Vanuit die consensus kunnen dan praktijkverbeteringen voorgesteld en ontwikkeld worden. Het grote verschil met meer traditioneel participatief onderzoek is dat het onderzoek niet stopt met het betrekken van de gebruikers. Men gaat nog een stap verder en brengt al de betrokken stakeholders samen om via dialogische methoden tot een gedeelde betekenisgeving te komen en van daaruit verbeterpunten uit te zetten.

METHODIEKONTWIKKELING EN DE "BODY OF KNOWLEDGE"

In plaats van het debat te blijven voeren over de wenselijkheid van evidence-based practice dat meer en meer herleid is tot een stellingenoorlog, stellen we voor vanuit een onderzoeksgerichte benadering te vertrekken die op een holistische manier kijkt naar het effectiviteitsvraagstuk en erkent dat sociale interventies complex zijn. Dit impliceert dat er geanalyseerd wordt

hoe er gehandeld wordt, wat dit oplevert, hoe het handelen van sociaal werkers mee wordt bepaald door de organisatorische en maatschappelijke context waarin ze opereren en wat de achterliggende mechanismen zijn die de effecten kunnen verklaren. Het gaat dus om het expliciteren van de handelings- en veranderingstheorie. Dit kan gaan via de lineaire piste (ontwerp-implementatie-evaluatie), maar kan ook via meer interactieve pistes waarbij er gestart wordt van een interventie in uitvoering die vervolgens "bottom-up" of "top-down" wordt beschreven en onderbouwd. Dit is de eerste stap om het effectiviteitsvraagstuk op te lossen, want men kan pas de effectiviteit vaststellen als men weet welke interventie wordt toegepast en welke achterliggende mechanismen ervoor zorgen dat er bepaalde resultaten optreden. Maar we betogen in deze bijdrage dat deze werkwijze ook een eigen finaliteit heeft die relevant is voor het sociaal werk.

Het expliciteren, beschrijven en onderbouwen van methodieken is één manier om de kennisbasis van het sociaal werk beter zichtbaar te maken. Het gaat niet enkel over het handelen zelf, maar vooral over de veranderingstheorie, oftewel de achterliggende theoretische mechanismen die ervoor zorgen dat een interventie tot bepaalde resultaten bijdraagt. Net die veranderingstheorie krijgt binnen het sociaal werk te weinig aandacht. Die veranderingstheorie kan via een top-down of bottom-up benadering geëxpliciteerd worden. Daarnaast is er meer nood aan implementatie-onderzoek dat de relatie tussen interventie, context en sociaal werker expliciteert. Net die interactie blijft vaak buiten beeld in traditioneel evaluatieonderzoek dat op die manier in de valkuil van decontextualisering trapt ("de 'black box' van de interventie blijft gesloten"). Gezien de eigenheid van het sociaal werk gebeurt methodiekontwikkeling het best in samenwerking met praktijkwerkers en gebruikers. Deze interactieve vorm van kennisproductie betekent dat praktijkwerkers en doelgroepen een duidelijk zichtbare plaats krijgen in het onderzoek. Dit betekent niet dat zij het laatste woord hebben. Onderzoekers expliciteren hoe ze de verschillende perspectieven (wetenschap, praktijk, gebruikers en beleid) met elkaar vergelijken en op welke manier ze tot besluitvorming komen.

Ondertussen zijn, zeker in Nederland, heel wat stappen gezet in het expliciteren en onderbouwen van methodieken. De databanken met interventies groeien. Op zich is dit een positieve evolutie, maar het gevaar is wel dat, door de focus te leggen op afzonderlijke interventies, de integratie van de verschillende inzichten in een meer omvattende kennisbasis van het sociaal werk dreigt te ontbreken. Hoog tijd dus voor een metareview van deze databanken over de achterliggende of generatieve mechanismen en veranderingstheorieën die deze interventies schragen.

REFERENTIES

- Bauer, V., Abma, T., & Widdershoven, G. (2010). Participation of marginalized groups in evaluation: mission impossible? *Evaluation and Program Planning*, 33(3), 238–45.
- Baert, H., & Ketelslegers, B. (2002). Een sociaal-culturele methodiek: een methodiek ter profilering van het sociaal-cultureel werk? [A socio-cultural method: a method for image building?]. *Vorming: Vaktijdschrift voor Volwasseneneducatie en Sociaal-cultureel Werk*, 17(5), 349–368.
- Bhattacharyya, O., Reeves, S., & Zwarenstein, M. (2009). What is implementation research? Rationale, concepts and practices. *Research on Social Work Practice*, 19(5), 491–502.
- Blom, B., & Moren, S. (2010). Explaining social work practice. The CAIMeR Theory. *Journal of Social Work*, 10(1), 98–111.
- Chen, H. (2005). *Practical Program Evaluation. Assessing and Improving Planning, Implementation, and Effectiveness*. Thousand Oaks: Sage.
- Chen, H. (2010). The bottom-up approach to integrative validity: a new perspective for program evaluation. *Evaluation and Program Planning*, 33(3), 205–201.
- Flexner, A. (2001). Is social work a profession? *Research on social work practice*, 11(3), 152–165.
- Foolen, N., Steege, M. Van der Lange, M. De, Graaf, M. De, & Prinsen, B. (2011). *Beschrijven van methodisch handelen. Handreiking om te komen tot een overdraagbare interventie* [Describing methods. A manual to create transferable knowledge]. Utrecht: NJI.
- Funnel, S., & Rogers, P. (2011). *Purposeful Program Theory: Effective Use of Theories of Change and Logic Models*. San Francisco: John Wiley.
- Hermans, K. (2005). Evidence-based maatschappelijk werk: een pragmatische benadering [Evidence-based social casework: a pragmatic approach]. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 14(3), 5–15.
- Hidalgo, H., & Baert, H. (1986). Methodiek en methodiekontwikkeling [Method and method development]. *Welzijnsgids*, 11, 1–17.
- Lambert, M.J., & Barley, D.E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38(4), 357–361.
- Menger, A., & Hermans, J. (2009). *Walk the line. Over continuïteit en professionaliteit in het reclasseringswerk* [Walk the line. About continuity and professionalism in the rehabilitation work]. Amsterdam: SWP.
- Movisie (2012). *Hoe schrijf ik een handboek* [How to write a manual]. Utrecht: Movisie.
- Parton, N., & Kirk, S. (2009). The nature and purposes of social work research. In I. Shaw (Ed.), *the Sage handbook of social work research* (pp. 23–36). London: Sage.

- Pawson, R. (2006). *Evidence-based policy. A realist perspective*. London: Sage.
- Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. London: Lyceum Books.
- Rensen, P., Kooij, A. Van der, Booijnk, M., Zwet, R. Van der, & Verduin, M. (2009). *Passend bewijs voor effectiviteit in de sociale sector* [Appropriate evidence in the social sector]. Utrecht: Movisie.
- Rogers, P. (2008). Using program theory to evaluate complicated and complex aspects of interventions. *Evaluation*, 14(1), 29–48.
- Rossi, P., Lipsey, M., & Freeman, H. (2004). *Evaluation: a systematic approach* (7th ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner. How professionals think in action*. London: Temple Smith.
- Shaw, I. (2007). Is social work research distinctive? *Social Work Education*, 26(7), 659–669.
- Specht, H., & Courtney, M.E. (1994). *Unfaithful angels. How social work has abanded its mission*. New York: Free Press.
- Swanborn, P. (1999). *Evalueren* [Evaluation]. Amsterdam: Boom.
- Veerman, J., & Yperen, T. Van (2006). *Zicht op effectiviteit. Bronnenboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de Jeugdzorg* [With an eye on effectiveness. A manual for practice-based effectiveness research]. Utrecht: NIZW.
- Verzelen, W. (2005). *Sociaal werk. In- en uitzichten* [Social work: insights and outlooks]. Leuven: Garant.
- Vries, J. De (2007). *Wat werkt? De kern en kracht van het maatschappelijk werk* [What works? The core and the strengths of social casework]. Amsterdam: SWP.
- Yperen, T. Van, Steege, M. Van der, Addink, A., & Boendermaker, L. (2010). *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg* [Common and specific effectiveness factors]. Utrecht: NJI.